

mundi, donec certum veniatur ad finem, ita ejus unitatis quadam compagine continentur, ut ex hoc uno manifestissimo, etiam de cæteris, quæ obscurius aliquanto dicta sunt, et difficiliter agnosci queunt, dubitari fas non sit. Quæ cum ita sint, si nec inaniter ista conscripta esse putare quisquam vel durus audebit, nec nihil significare cum gesta sint, nec sola dicta esse significativa, non facta, nec aliena esse ab Ecclesia significanda probabiliter dici potest: sed magis credendum est, et sapienter esse memoriæ literisque mandata, et gesta esse, et significare aliquid, et ipsum aliquid ad præfigurandam Ecclesiam pertinere. Jam usque ad hunc articulum perductus liber iste claudendus est, ut ambarum Civitatum cursus, terrenæ scilicet secundum hominem viventis et cœlestis secundum Deum, post diluvium et deinceps in rebus consequentibus requiratur.

LIBER XVI.

IN CUIUS PRIORE PARTE¹, A CAPITE VIDELICET PRIMO AD DUODECIMUM, CIVITATIS UTRIVSQUE COELESTIS AC TERRENÆ PROCURSUS EXHIBETUR SECUNDUM SACRAM HISTORIAM A NOË USQUE AD ABRAHAM. POSTERIORE AUTEM PARTE DE COELESTIS TANTUMMODO CIVITATIS PROCURSU AB ABRAHAM USQUE AD ISRAELITARUM REGES DISPUTATUR.

CAPUT I.

An post diluvium a Noë usque ad Abraham aliqua familia secundum Deum viventium reperiantur.

Post diluvium² procurentis sanctæ vestigia Civitatis, utrum continuata sint, an intercurrentibus impietatis interrupta temporibus, ita ut nullus hominum veri unius Dei cultor existeret, ad liquidum Scripturis loquentibus invenire difficile est: propterea quod in canonicis Libris post Noë, qui cum conjugē ac tribus filiis totidemque nurius suis meruit per arcam a vastatione diluvii liberari, non invenimus usque ad Abraham cujusquam pietatem evidenti divino eloquio prædicatam, nisi quod Noë duos filios suos Sem et Japhet prophetica benedictione commendat, intuens et prævidens quod longe post fuerat futurum. Unde factum etiam illud, ut filium suum medium, hoc est, primogenito minorem ultimoque majorem, qui peccaverat in patrem, non in ipso, sed in filio ejus suo nepote malediceret his verbis: « Maledictus Chanaan

¹ Vide lib. xviii, c. 1. — ² Vide D. Guillon, tom. xxi, pag. 268-269.

» puer, famulus erit fratribus suis¹. » Chanaan porro natus fuerat ex Cham, qui patris dormientis nec texerat, sed potius prodiderat nuditatem. Unde etiam quod secutus adjungit benedictionem duorum maximi et minimi filiorum, dicens: « Benedictus Dominus Deus Sem, et erit Chanaan » puer illius; lætificet Deus Japhet, et habitet in domibus » Sem²: » sicut ipsa ejusdem Noë et vineæ plantatio, et ex ejus fructu inebriatio, et dormientis nudatio, et quæ ibi cætera facta atque conscripta sunt, prophetice sunt gravadata sensibus et velata tegminibus.

CAPUT II.

Quid in filiis Noë prophetice fuerit præfiguratum.

I. SED nunc rerum effectum jam in posteris consecuto, quæ operta fuerant, satis aperta sunt. Quis enim hæc diligenter et intelligenter advertens, non agnoscat in Christo? Sem quippe, de cujus semine in carne natus est Christus, interpretatur nominatus. Quid autem nominatus Christo, cujus nomen ubique jam fragrat, ita ut in Cantico Canticorum, etiam ipsa præcinente prophetia, unguento comparetur effuso³: in cujus domibus, id est, ecclesiis habitat gentium latitudo? Nam Japhet latitudo interpretatur. Cham porro, quod interpretatur calidus, medius Noë filius, tanquam se ab utroque discernens et inter utrumque remanens, nec in primitiis Israëlitarum, nec in plenitudine gentium, quid significat nisi hæreticorum genus calidum, non spiritu sapientiæ, sed impatientiæ, quo solent hæreticorum fervere præcordia, et pacem perturbare sancto-

¹ Gen. ix, 25. — ² Ibid. 26, 27. — ³ Cant. i, 2.

rum? Sed hæc in usum cedunt proficientium, juxta illud Apostoli: « Oportet et hæreses esse, ut probati manifesti » fiant in vobis¹. » Unde etiam scriptum est: « Filius eru- » ditus sapiens erit, imprudente autem ministro utetur². » Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum hæreticorum calida inquietudine exagitantur, ut adversus eos defendi possint, et considerantur diligentius et intelliguntur clarius, et instantius prædicantur: et ab adversario mota quæstio, discendi existit occasio. Quamvis non solum qui sunt apertissime separati, verumetiam omnes, qui christiano vocabulo gloriantur, et perditæ vivunt, non absurde possunt videri medio Noë filio figurati: passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, et annuntiant profitendo, et male agendo exhonorant. De talibus ergo dictum est: « Ex fructibus eorum cognos- » cetis eos³. » Ideo Cham in filio suo maledictus est, tanquam in fructu suo, id est, in opere suo. Unde convenienter et ipse filius ejus Chanaan interpretatur motus eorum: quod aliud quid est, quam opus eorum? Sem vero et Japhet tanquam circumcisio et præputium, vel sicut alio modo eos appellat Apostolus, Judæi et Græci, sed vocati et justificati, cognita quoquo modo nuditate patris, qua significabatur passio Salvatoris, sumentes vestimentum, posuerunt supra dorsa sua, et intraverunt aversi, et operuerunt nuditatem patris sui, nec viderunt quod reverendo texerunt. Quodam enim modo in passione Christi, et quod pro nobis factum est honoramus, et Judæorum facinus aversamur. Vestimentum significat sacramentum: dorsa memoriam præteritorum, quia passione Christi eo scilicet jam tempore quo habitat Japhet in domibus Sem et malus frater in medio eorum, trans-

¹ I Cor. xi, 19. — ² Prov. x, 5. juxta lxx. similiter in græco. — ³ Matth. vii, 20.

actam celebrat Ecclesia, non adhuc prospectat futuram.

II. Sed malus frater in filio suo, hoc est, in opere suo, puer, id est, servus est fratrum honorum, cum vel ad exercitationem patientiæ, vel ad profectum sapientiæ scienter utuntur malis boni. Sunt enim, teste Apostolo, qui Christum annuntiant non caste: « Sed sive occasione, » inquit, sive veritate Christus annuntietur, in hoc gaudeo, sed et gaudebo¹. » Ipse quippe plantavit vineam, de qua dicit Propheta: « Vineam Domini Sabaoth domus Israël est², » et bibit de vino ejus: sive ille calix hic intelligatur, de quo dicit: « Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum³? et, Pater, si fieri potest transeat a me » calix iste⁴; » quo suam sine dubio significat passionem: sive quia vinum fructus est vineæ, hoc potius illo sit significatum, quod ex ipsa vinea, hoc est, ex genere Israelitarum, carnem pro nobis et sanguinem, ut pati posset, assumpsit: « Et inebriatus est, » id est, passus est: « Et nudatus est; » ibi namque nudata est, id est, apparuit ejus infirmitas, de qua dicit Apostolus: « Etsi crucifixus » est ex infirmitate⁵. » Unde idem dicit: « Infirmum Dei » fortius est hominibus, et stultum Dei sapientius est hominibus⁶. » Quod vero cum dictum esset: « Et nudatus est; » addidit Scriptura: « In domo sua⁷; » eleganter ostendit, quod a suæ carnis gente et domesticis sanguinis sui, utique Judæis, fuerat crucem mortemque passurus. Hanc passionem Christi foris in sono tantum vocis reprobis annuntiant: non enim quod annuntiant, intelligunt. Probi autem in interiore homine habent tam grande mysterium, atque honorant intus in corde infirmum et stultum Dei, quod fortius et sapientius est hominibus. Hujus rei figura est, quod Cham exiens hoc

¹ Philip. 1, 18. — ² Isai. v, 7. — ³ Matth. xx, 22. — ⁴ Id. xxv, 39. — ⁵ 2 Cor. xiii, 4. — ⁶ Id. 1, 25. — ⁷ Gen. ix, 21.

nuntiavit foris; Sem vero et Japhet, ut hoc velarent, id est, honorarent, ingressi sunt, hoc est, interius id egerunt.

III. Hæc Scripturæ secreta divinæ indagamus, ut possumus, alius alio magis minusve congruenter, verumtamen fideliter certum tenentes, non ea sine aliqua præfiguratione futurorum gesta atque conscripta, neque nisi ad Christum et ejus Ecclesiam, quæ Civitas Dei est, esse referenda: cujus ab initio generis humani non defuit prædicatio, quam per omnia videmus impleri. Benedictis igitur duobus filiis Noë, atque uno in medio eorum maledicto, deinceps usque ad Abraham de justorum aliquorum, qui pie Deum colerent, commemoratione silitum est per annos amplius quam mille. Nec eos defuisse crediderim, sed si omnes commemorarentur, nimis longum fieret; et hæc esset magis historica diligentia, quam prophetica providentia. Illa itaque exequitur Litterarum sacrarum scriptor istarum, vel potius per eum Dei Spiritus, quibus non solum narrentur præterita, verumetiam prænuntientur futura, quæ tamen pertinent ad Civitatem Dei: quia et de hominibus, qui non sunt cives ejus, quidquid hic dicitur, ad hoc dicitur, ut illa ex comparatione contraria vel proficiat, vel emineat. Non sane omnia, quæ gesta narrantur, aliquid etiam significare putanda sunt: sed propter illa quæ aliquid significant, etiam ea quæ nihil significant attextuntur. Solo enim vomere terra proscinditur: sed ut hoc fieri possit, etiam cætera aratri membra sunt necessaria: et soli nervi in citharis atque hujusmodi vasis musicis aptantur ad cantum; sed ut aptari possint, insunt et cætera in compagibus organorum, quæ non percipiuntur a canentibus, sed ea quæ percussa resonant, his connectuntur. Ita in prophetica historia dicuntur et aliqua quæ nihil significant, sed quibus adhæreant quæ significant, et quodam modo religuntur.

CAPUT III.

De generationibus trium filiorum Noë.

I. Generationes ergo filiorum Noë deinceps intuendæ, et quod de his dicendum videtur, attexendum est huic Operi, quo Civitatis utriusque, terrenæ scilicet et cœlesti, per tempora procursus ostenditur. Cœptæ sunt autem commemorari a minimo filio, qui vocatus est Japhet; cuius filii octo nominati sunt; nepotes autem septem de duobus filiis ejus, tres ex uno, quator ex altero: fiunt itaque omnes quindecim. Filii autem Cham, hoc est, medii filii Noë, quatuor, et nepotes quinque ex uno ejus filio, pronepotes duo ex nepote uno: fit eorum summa undecim. Quibus enumeratis, reditur tanquam ad caput, et dicitur: « Chus autem genuit Nebroth: hic cœpit esse gigas super » terram. Hic erat gigas venator contra Dominum Deum. » Propter hoc dicunt: Sicut Nebroth gigas venator contra » Dominum. Et factum est initium regni ejus Babylon, » Orech, Archad, et Chalanne in terra Sennaar. De terra » illa exiit Assur, et ædificavit Niniven, et Robooth civitatem, et Chalach, et Dasem inter medium Ninives et » Chalach: hæc civitas magna¹. » Iste porro Chus pater gigantis Nebroth primus nominatus est in filiis Cham, cuius quinque filii jam fuerant computati, et nepotes duo. Sed istum gigantem aut post nepotes suos natos genuit; aut, quod est credibilius, seorsum de illo propter ejus eminentiam Scriptura locuta est; quandoquidem et regnum ejus commemoratum est, cuius initium erat illa

¹ Gen. x, 8 12.

nobilissima Babylon civitas, et quæ juxta commemoratæ sunt, sive civitates, sive regiones. Quod vero dictum est de terra illa, id est, de terra Sennaar, quæ pertinebat ad regnum Nebroth, exisse Assur, et ædificasse Niniven, et alias quas contexit civitates, longe postea factum est, quod ex hac occasione perstrinxit, propter nobilitatem regni Assyriorum, quod mirabiliter dilatavit Ninus, Beli filius, conditor Ninivæ civitatis magnæ: cuius civitatis nomen ex illius nomine derivatum est, ut a Nino Ninive vocaretur. Assur autem, unde Assyrii, non fuit in filiis Cham medii filii Noë, sed in filiis Sem reperitur, qui fuit Noë maximus filius. Unde apparet de progenie Sem exortos fuisse, qui postea regnum gigantis illius obtinerent, et inde procederent, atque alias conderent civitates, quarum prima est a Nino appellata Ninive. Hinc reditur ad alium filium Cham, qui vocabatur Mesraim, et commemorantur quos genuit; non tanquam singuli homines, sed nationes septem. Et de sexta, velut de sexto filio, gens commemoratur exiisse, quæ appellatur Philistiim: unde fiunt octo. Inde iterum ad Chanaan reditur, in quo filio maledictus est Cham; et quos genuit undecim nominantur. Deinde usque ad quos fines pervenerint, commemoratis quibusdam civitatibus, dicitur. Ac per hoc, filiis nepotibusque computatis, de progenie Cham triginta-unus geniti referuntur.

II. Restat commemorare filios Sem, maximi filii Noë: ad eum quippe gradatim generationum istarum pervenit a minimo exorta narratio. Sed unde incipiunt commemorari filii Sem, habet quiddam obscuritatis, quod expositione illustrandum est: quia et multum ad rem pertinet, quam requirimus. Sic enim legitur: « Et Sem natus est » etiam ipsi patri omnium filiorum Heber, fratri Japhet » majori¹. » Ordo verborum est: « Et Sem natus est

¹ Gen. x, 21.

Heber, etiam ipsi, id est, ipsi Sem natus est Heber, qui Sem pater est omnium filiorum suorum. Sem ergo patriarcham intelligi voluit omnium qui de stirpe ejus exorti sunt, quos commemoraturus est, sive sint filii, sive nepotes, sive pronepotes, et deinceps indidem exorti. Non sane istum Heber genuit Sem: sed ab illo quintus in progenitorum serie reperitur. Sem quippe inter alios filios genuit Arphaxat, Arphaxat genuit Cainan, Cainan genuit Sala, Sala genuit Heber. Non utique frustra ipse primus est nominatus in progenie veniente de Sem, et praelatus etiam filiis, cum sit quintus nepos; nisi quia verum est quod traditur, ex illo Hebræos esse cognominatos², tanquam Heberæos: cum et alia possit esse opinio, ut ex Abraham tanquam Abrahami dicti esse videantur. Sed nimirum hoc verum est, quod ex Heber Heberæi appellati sunt; ac deinde, una detracta littera, Hebræi: quam linguam hebraicam solus Israël populus potuit obtinere, in quo Dei Civitas et in sanctis peregrinata est, et in omnibus sacramento adumbrata. Igitur filii Sem prius sex nominantur, deinde ex uno eorum nati sunt quatuor nepotes ejus; itemque alter filiorum Sem genuit ejus nepotem, atque ex illo itidem pronepos natus est, atque inde abnepos, qui est Heber. Genuit autem Heber duos filios, quorum unum appellavit Phalech, quod interpretatur dividens. Deinde Scriptura subjungens, rationemque hujus nominis reddens: « Quia in diebus, inquit, ejus divisa » est terra². » Hoc autem quid sit, postea apparebit. Alius vero qui natus est ex Heber, genuit duodecim filios: ac per hoc fiunt omnes progeniti de Sem viginti-septem. In summa igitur omnes progeniti de tribus filiis Noë, id est, quindecim de Japhet, et tringinta-unus de Cham, viginti-septem de Sem, fiunt septuaginta-tres. Deinde se-

¹ Vide II. Retract. XVI. — ² Gen. X, 25.

quitur Scriptura dicens: « Hi filii Sem in tribus suis » secundum linguas suas, in regionibus suis et in gentibus suis¹. » Itemque de omnibus: « Hæ, inquit, tribus » filiorum Noë secundum generationes eorum, et secundum gentes eorum. Ab his dispersæ sunt insulæ gentium super terram post diluvium². » Unde colligitur septuaginta-tres, vel potius (quod postea demonstrabitur) septuaginta-duas gentes tunc fuisse, non homines. Nam et prius cum fuissent commemorati filii Japhet, ita conclusum est: « Ex his segregatæ sunt insulæ gentium in terra » sua, unusquisque secundum linguam suam in tribubus » suis et in gentibus suis³. »

III. Jamvero in filiis Cham quodam loco apertius gentes commemoratæ sunt, sicut superius ostendi. « Mesraim » genuit eos qui dicuntur Ludicim: » et eodem modo cæteræ usque ad septem gentes, et enumeratis omnibus, postea concludens: « Hi filii Cham, inquit, in tribubus » suis, secundum linguas suas in regionibus suis, et in » gentibus suis⁴. » Propterea ergo multorum filii non sunt commemorati, quia gentibus aliis nascendo accesserunt, ipsi autem gentes facere nequiverunt. Nam qua alia causa, cum filii Japhet octo enumerentur, ex duobus eorum tantum filii nati commemorantur; et cum filii Cham quatuor nominentur, ex tribus tantum qui nati sunt adjiciuntur; et cum filii Sem nominentur sex, duorum tantum posteritas atexitur? Numquid cæteri sine filiis remanserunt? Absit hoc credere: sed gentes propter quas commemorari digni essent, non utique fecerunt; quia sicut nascebantur, aliis gentibus addebantur.

¹ Gen. X, 31. — ² Id. 32. — ³ Ibid. 5. — ⁴ Ibid. 13. — ⁵ Ibid. 20.

CAPUT IV.

De diversitate linguarum, principioque Babylonis.

CUM ergo in suis linguis istæ gentes fuisse referantur, redit tamen narrator ad illud tempus, quando una lingua omnium fuit, et inde jam exponit quid acciderit, ut linguarum diversitas nasceretur. « Et erat, inquit, omnis » terra labium unum, et vox una omnibus. Et factum » est, cum moveret ipsi ab Oriente, invenerunt campum » in terra Sennaar, et habitaverunt ibi. Et dixit homo » proximo suo: Venite, faciamus lateres, et coquamus » illos igni. Et facti sunt illi lateres in lapidem, et bitumen illis erat lutum: et dixerunt: Venite et ædificemus » nobismetipsis civitatem, et turrem cujus caput erit » usque ad cœlum, et faciamus nobis nomen, antequam » dispergamur in faciem omnis terræ. Et descendit Dominus videre civitatem et turrem, quam ædificaverunt » filii hominum. Et dixit Dominus Deus: Ecce genus unum, » et labium unum omnium; et hoc inchoaverunt facere, » et nunc non deficient ex illis omnia quæ conati fuerint » facere: venite, et descendentes confundamus ibi linguam » eorum, ut non audiant unusquisque vocem proximi sui. » Et dispersit eos Dominus inde super faciem omnis terræ, » et cœssaverunt ædificantes civitatem et turrem. Propter » hoc appellatum est nomen illius Confusio; quia ibi confudit Dominus labia omnis terræ: et inde dispersit » illos Dominus Deus super faciem omnis terræ¹: » Ista civitas quæ appellata est « Confusio, » ipsa est Babylon,

¹ Gen. xi, 1-9.

cujus mirabilem constructionem gentium etiam commendat historia. Babylon quippe interpretatur Confusio. Unde colligitur gigantem illum Nebroth fuisse illius conditorem, quod superius breviter fuerat intimatum, ubi cum de illo Scriptura loqueretur, ait initium regni ejus fuisse Babylonem, id est, quæ civitatum cæterarum generet principatum, ubi esset tanquam in metropoli habitaculum regni: quamvis perfecta non fuerit usque in tantum modum, quantum superba cogitabat impietas. Nam nimia disponebatur altitudo, quæ dicta est usque in cœlum; sive unius turris ejus, quam præcipuam moliebantur inter alias; sive omnium turrium, quæ per numerum singularem ita significatæ sunt, ut dicitur miles, et intelliguntur millia militum: ut rana, ut locusta; sic enim appellata est multitudo ranarum ac locustarum in plagis, quibus Ægyptii percussi sunt per Moysen¹. Quid autem factura fuerat humana et vana præsumptio? Cujuslibet et quantumlibet in cœlum adversus Deum altitudinem molis extolleret, quando montes transcenderet universos? quando spatium nebulosi aëris hujus evaderet? Quid denique noceret Deo, quantacumque vel spiritualis, vel corporalis elatio? Tutam veramque in cœlum viam molitur humilitas, sursum levans cor ad Dominum, non contra Dominum: sicut dictus est gigas iste « Venator contra » Dominum². » Quod non intelligentes nonnulli, ambiguo græco decepti sunt, ut non interpretarentur « Contra » Dominum, sed ante Dominum. » ἐναντίον quippe et « Ante » et « Contra » significat. Hoc enim verbum est in Psalmo: « Et ploremus ante Dominum quis fecit nos³. » Et hoc verbum est etiam in libro Job, ubi scriptum est: « In » furem erupisti contra Dominum⁴. » Sic ergo intelli-

¹ Exod. x, 4. et Seqq. — ² Gen. x, 9. — ³ Psal. xcvi, 6. — ⁴ Job. xiii, 13. juxta LXX.

gendus est gigas iste « Venator contra Dominum. » Quid autem hic significatur hoc nomine, quod est « Venator, » nisi animalium terrigenarum deceptor, oppressor, extinator? Erigebat ergo cum suis populis turrem contra Dominum, quā est impia significata superbia. Merito autem malus puni- tur affectus, etiam cui non succedit effectus. Genus vero ipsum poenae quale fuit? Quoniam dominatio imperantis in lingua est, ibi damnata est superbia, ut non intelligeretur ju- bens homini, qui noluit intelligere ut obediret Deo jubenti. Sic illa conspiratio dissoluta est, cum quisque ab eo quem non intelligebat, abscederet, nec se nisi ei, cum quo loqui poterat, aggregaret: et per linguas divisae sunt gentes, dispersaeque per terras, sicut Deo placuit, qui hoc modis occultis nobisque incomprehensibilibus fecit.

CAPUT V.

De descensione Domini ad confundendam linguam aëdificantium turrem.

Quod enim scriptum est: « Et descendit Dominus videre » civitatem et turrem, quam aëdificaverunt filii hominum¹; « hoc est, non filii Dei, sed illa societas secundum hominem vivens, quam terrenam dicimus Civitatem: non loco mo- vetur Deus, qui semper ubique est totus; sed descendere dicitur, cum aliquid facit in terra, quod præter usitatum naturæ cursum mirabiliter factum, præsentiam quodam modo ejus ostendat: nec videndo discit ad tempus, qui nunquam potest aliquid ignorare; sed ad tempus videre

¹ Gen. xi, 5.

et cognoscere dicitur, quod videri et cognosci facit. Non sic ergo videbatur illa civitas, quomodo eam Deus videri fecit, quando sibi quantum displiceret ostendit. Quamvis possit intelligi Deus ad illam civitatem descendisse, quia descenderunt Angeli ejus in quibus habitat; ut quod ad- junctum est: « Et dixit Dominus Deus: Ecce genus unum, » et labium unum omnium¹, » et cætera; ac deinde addi- tum, « Venite et descendentes confundamus ibi linguam » eorum²; » recapitulatio sit, demonstrans quemadmodum factum sit, quod dictum fuerat: « Descendit Dominus. » Si enim jam descenderat, quid sibi vult: « Venite et des- » cendentes confundamus, » (quod intelligitur Angelis die- tum,) nisi quia per Angelos descendebat, qui in Angelis descendentibus erat? Et bene non ait: « Venite, et descen- dentes confundite: » sed, « Confundamus ibi linguam eo- » rum; » ostendens ita se operari per ministros suos, ut sint etiam ipsi cooperatores Dei: sicut Apostolus dicit: « Dei » enim sumus cooperarii³. »

CAPUT VI.

Qualis intelligenda sit esse locutio, quā Deus Ange- lis loquitur.

I. POTERAT et illud, quando factus est homo, de An- gelis intelligi quod dictum est: « Faciamus hominem, » quia non dixit: Faciam; sed quia sequitur, « Ad imaginem » nostram⁴; » nec fas est credere ad imaginem Angelorum hominem factum, aut eandem esse imaginem Angelorum et Dei; ideo recte illic intelligitur pluralitas Trinitatis.

¹ Gen. xi, 6. — ² Ibid. 7. — ³ 1. Cor. iii, 9. — ⁴ Gen. 1, 26.